

PROGRAM PRAC
KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH
(Program powstał w oparciu o badania konserwatorskie – załącznik)

**Ołtarza bocznego św. Marii Magdaleny z kościoła pw. św. Leonarda w
Grzebsku.**

Wykonawca programu: Konserwacja i Restauracja Dziej Sztuki
Katarzyna Butrym-Uniewicz

Mława 2024

1. KARTA TYTUŁOWA

1.1. Dane o obiekcie

Obiekt: GRZEBSK; KOŚCIÓŁ P.W.ŚW. LEONARDA; OŁTARZ
BOCZNY POŁUDNIOWY Z WIZERUNKIEM ŚW. MARII
MAGDALENY

Czas powstania: XVII/XVIII w.

Styl: barok

Material/technika: konstrukcja ołtarza wykonana z drewna sosnowego, warstwy malarskie
w technice tłustej tempéry, przemalowania olejne, elementy dekoracyjne
złożone i srebrzone; obrazy olejne na płótnie,

Autor: -

Użytkownik: Parafia p.w. św. Leonarda w Grzebsku

Nr rejestru zabytków: B-443

1.2. Dane o programie

Inwestor: Parafia p.w. św. Leonarda w Grzebsku

Zakres prac: program prac konserwatorskich i restauratorskich

Firma wykonująca program: Konserwacja i Restauracja Dziej Sztuki Katarzyna Butrym-
Uniewicz

Autor programu: mgr Katarzyna Butrym-Uniewicz

Autor zdjęć: mgr Katarzyna Butrym-Uniewicz

1.3. Dane o dokumentacji programowej

Liczba stron tekstu: 5 - A4

Fotografie: 11

Data i miejsce wykonania: luty 2024 r.

Branża: konserwacja zabytków

2.HISTORIA

Grzebsk to jeden z najstarszych grodów na Mazowszu, wzmiankowany po raz pierwszy już w tzw. falsyfikacie mogileńskim z 1065 r. pod nazwą Grebesco. Z tego okresu zachowało się do dnia dzisiejszego grodzisko pierścieniowate o średnicy ok. 65 m, usytuowane w widłach rzeki Orzyc datowane na X-XI stulecie. Gród, który przetrwał do XIII w., był w pewnym momencie nawet siedzibą kasztelana. Być może już wówczas istniał przy nim kościół. Po raz pierwszy świątynia w Grzebsku wzmiankowana jest w 1454 r., ta sama - lub jej następczyni - nosiła w 1598 r. wezwanie św. Zofii. Zachowany do dzisiaj kościół pw. św. Leonarda zbudowany został w 1712 r. przez ks. Kwiatkowskiego, proboszcza z Czernic Borowych. Bez większych remontów dotrwał do roku 1882 r.

Przeprowadzona wówczas przebudowa, nadzorowana przez ks. Dionizego Mierzwickiego, zaważyła na jego wyglądzie na najbliższe sto lat. Od zachodu do nawy dobudowano 16-metrową wieżę konstrukcji słupowej, która przejęła funkcję dzwonnicy. Rozebrano również zakrystię, znajdującą się za prezbiterium, do którego dobudowano symetrycznie dwa pomieszczenia w konstrukcji szachulcowej (obecnie szalowane). Płaski strop wewnętrzny zastąpiono sklepieniem kolebkowym. W takiej formie kościół przetrwał do początków lat 90. XX w. W wyniku kolejnej przebudowy, prowadzonej w latach 1992-1993 pod kierunkiem ks. Jana Kaźmierczaka, świątyni przywrócono pierwotny wygląd - rozebraną wieżę a na jej miejscu wybudowano niską kruchtę i ponownie odsłonięto trójboczne zamknięcie nawy od strony zachodniej, a wewnątrz przywrócono strop płaski.

Wnętrze jest bogato wyposażone w zabytki, wyróżniają się w nim zwłaszcza: późnobarokowy ołtarz główny z poł. XVIII w. z gotycką rzeźbą Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus, stanowiącą lokalny obiekt kultu, dwa barokowe ołtarze boczne z przełomu XVII i XVIII w., manierystyczna ambona z 1 poł. XVII w. z wizerunkami czterech ewangelistów, drewniana barokowa chrzcielnica z XVIII w., dwie granitowe kropielnice, rzeźba Świętego Leonarda z XV w. oraz barokowy krzyż w kruchcie pochodzący z XVIII w¹.

3.OPIS

Ołtarz architektoniczny, dwukondygnacyjny, ustawiony na wysokiej podbudowie za mensą. Składa się z: prostokątnej pozbawiona dekoracji mensy, bogato zdobionej nastawy i rozbudowanego zwieńczenia.

Centralną i największą część ołtarza zajmuje obraz olejny naklejony na deskę z wizerunkiem Marii Magdaleny ujęty złotą ramą zdobioną ornamentem roślinnym. Święta przedstawiona na ciemnym tle w pozycji klęczącej ze złożonymi do modlitwy rękoma.

Nastawa bogata w ornamenty; Całość ujęta dwiema kolumnami tokańskimi. Za nimi w partii górnej uszaki w formie liści akanatów. W Partii dolnej ustawione na wolutowych pulpitych rzeźby św. Jana Nepomucena (?) (lewa) i św. Mikołaja(?) (prawa). Gzyms belkowania gierowany, zdobiony poziomym ornamentem roślinnym, podtrzymuje pole wypełnione obrazem św. Antoniego z Padwy w ramie. Nastawa ujęta dwiema kolumnami i

¹ <https://zabytek.pl/pl/obiekty/grzebsk-kosciol-par-pw-sw-leonarda> (stan z dn. 04.10.2021 r.)

uszkami podobnie jak w kondygnacji poniżej. Na gzymsie ustawiono zwieńczenie w formie tympanonu. Na gzymsie ustawiono dwie woluty.

Ołtarz ma jasny, kremowy kolor z zielonym olistwowaniem częściowo złożony.

4. STAN ZACHOWANIA OBIEKTU

Stan zachowania obiektu jest bardzo zły i wymaga podjęcia prac konserwatorskich i restauratorskich. Największym zagrożeniem są zniszczenia powstałe wskutek działalności owadów, które osłabiają konstrukcję ołtarza oraz deformują kształt obiektu poprzez liczne ubytki drewna, warstwy malarskiej, szerokie pęknięcia, szczeliny. Z wielu elementów sypie się mączka. Żerowiska drewnojadów aktywne mamy tu otwory świadczące o obecności nie tylko kołatka domowego ale także spuszczela pospolitego..

Liczne ubytki pojawiają się nie tylko w drewnie ale również w warstwie malarskiej i złoceniach. Brakuje drobnych rzeźbionych elementów, kawałków ornamentów. Warstwa malarska łuszczy się i rozwarstwia, ukazując kolejne fazy chronologiczne. W złoceniach widnieją liczne przetarcia oraz korozja metalu. Obrazy ściemniały, zdeformowane i nieczytelne, warstwa malarska w wielu miejscach odpada.

5. CEL PROWADZONYCH BADAŃ

Celem planowanych prac konserwatorskich przy ołtarzu jest powstrzymanie postępujących procesów destrukcji obiektu, usunięcie skutków działania czynników niszczących oraz uczynienie stylistyczne oryginalnych form i kolorystyki. Założeniem podstawowym jest przywrócenie pierwotnej wartości funkcjonalnej i estetycznej obiektu. Ołtarz wymaga dodatkowych prac stolarskich, które wzmocnią i ustabilizują konstrukcję.

6. PROGRAM PRAC

6.1. PRACE DOKUMENTACYJNE I TECHNOLOGICZNE

1. Kwerenda ikonograficzna.
2. Opracowanie dokumentacji powykonawczej konserwatorsko-restauratorskiej z przeprowadzonych prac zgodnie ze standardami określonymi w Załączniku do Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Poz. 1789).

6.2. PRACE WYKONAWCZE

1. Wykonanie szczegółowej dokumentacji stanu zachowania (opisowa, fotograficzna, rysunkowa). Zarejestrowanie w formie opisowej, fotograficznej i ew. rysunkowej (z wykorzystaniem rysunków inwentaryzacyjnych) charakterystycznych zniszczeń.

Uwzględnienie obszarów zdeintegrowanych, spękań, złuszczeń, rozwarstwień, produktów korozji metali, zabrudzeń i nawarstwień, patyny biologicznej, ewentualne spękań konstrukcyjnych i uszkodzeń w formie ubytków – mapowanie wyników powyższych badań.

2. Przygotowanie do całkowitego demontażu.
3. Zabezpieczenie całości ołtarza i elementów ruchomych tj. ornamentów, rzeźb, obrazów na czas transportu i przewiezienie do pracowni konserwatorskiej.

Odwrocie ołtarza

1. Oczyszczenie powierzchni drewna z luźnych nawarstwień poprzez omiecenie, odkurzenie.
2. Dezynfekcja i dezynsekcja drewna środkiem owadobójczym (*Xylotox*, *Xirein*), nanoszenie pędzlem.
3. Impregnacja struktury drewna poprzez nasączenie 12% roztworem *Paraloidu B-72* w toluenie, nanoszenie pędzlem, lub gdy będzie taka konieczność i możliwość przy pomocy iniekcji. W przypadku elementów nie polichromowanych, a zniszczonych przez żerowanie drewno jądów nasączenie w impregnacji metodą kąpieli.
4. Zabezpieczenie drewna wielofunkcyjnym impregnatem ogniotrwałym do ochrony drewna np. produkcji firmy *Fobos*.
5. Sklejenie pękniętych fragmentów ołtarza (klej skórny, *Rakol*)
6. Uzupełnienie ubytków drewna o większych powierzchniach metodą flekowania (drewno w drewno) przy użyciu fleków drewnianych tego samego gatunku z którego wykonano elementy ołtarza. Ubytki w drewnie o niewielkich powierzchniach uzupełniane tradycyjnym kitem trocinowo kredowym na bazie kleju skórniego, wypełniacza w postaci trocin drzewnych i kredy.

Lico ołtarza

1. Oczyszczenie obiektu z luźnych zabrudzeń i zakurzenia delikatnie odkurzaczem.
2. Podklejenie odspojień odsłoniętej, oryginalnej warstwy malarskiej i złocień (*klej rybi 7%*, *Vinavil*).
3. Usunięcie wszystkich warstw wtórnych przemalowań i złocień (mechanicznie przy pomocy skalpeli i szpachli, chemicznie – dobór środków po wykonaniu szeregu prób (*Scansol*, *Scalpak*, *Aceton*, *Condrat 2000* itp.)
4. Doczyszczanie pierwotnej (jasnej) warstwy malarskiej z pozostałych pociemniałych i zmatowiałych laserunków czy werniksów przy pomocy past zmiękczających np. *Abbeizer* firmy *Dufa*.
5. Przeprowadzenie zabiegu dezynfekcji i dezynsekcji drewna środkiem owadobójczym o szerokim spektrum działania np. *Antox Z* (specjalistyczny środek do ochrony drewna zabytkowego) bądź *Altax*.
6. Impregnacja drewna pędzlowanie bądź iniekcja - 12 % roztworem *Paraloidu B72* lub 10-15 % roztworem *Osolanu KL* w ksylenie.
7. Sklejenie rozwarstwień i spękań klejami do drewna np. tradycyjny stolarski klej skórny, *Vikol*, *Rakol*.
8. Uzupełnianie mniejszych ubytków w drewnie lica przy pomocy kitów trocinowo kredowych na bazie kleju skórniego (kity te gwarantują odwracalność procesów

naprawczych) oraz flekami drewnianymi, z zastosowaniem tożsamy, sezonowanych gatunków drewna.

9. Wykonanie rekonstrukcji brakujących elementów w detalach architektonicznych i ornamentach dekorujących powierzchnię ołtarza metodą snycerską, bądź drobnych ubytków i wyszczypan przy użyciu ww żywic, które są łatwe w obróbce a przy tym trwałe.
10. Uzupełnienie ubytków zapraw i ich opracowanie na mokro i sucho papierami ściernymi o różnej gradacji. Pod malaturę wykorzystanie białych tradycyjnych kitów używanych w gruntach pod polichromię w okresie historycznym z którego pochodzi ołtarz (kit kredowo klejowy), natomiast pod złocenia – zaprawy na bazie kredy wysokiej jakości typu bolońska lub szampańska oraz spoiwa emulsyjnego lub kleju glutynowego, modyfikowanej plastyfikującymi i elastyfikującymi dodatkami naturalnymi tj. miód i olej + PAW z dodatkiem np. masy do dublażu *HEAT-SEAL 375 (BEVA)* firmy Lascaux + klej króliczy skórnny + kreda bolońska lub szampańska.
11. Złocenie i srebrzenie na pulment firmy *Selhamin* przygotowany z klejem króliczym.
12. Złocenie płatkami złota (23,6 karata) oraz drobne uzupełnienia złotem proszkowym w celu scalenia nowych złocen z oryginalnymi, tak aby jedne nie konkurowały z drugimi, i zachowały zabytkowy charakter obiektu.
13. Scalenie kolorystyczne metodą dobraną do powierzchni ubytków (kropka, kreska, imitatorsko) farby akrylowe.
14. Zabezpieczenie warstw polichromii werniksem damarowym firmy *Windsor&Newton* bądź woskiem *Antiquare* marki *Starwax*.

RZEŻBY

1. Oczyszczenie poszczególnych rzeźb miękkim pędzlem z warstw kurzu i luźnych nawarstwień.
2. Zabezpieczenie osłabionych partii narażonych na zniszczenie, podklejenie łusek (klej rybi 7%, *Vinavil*).
3. Usunięcie wtórnych retuszy, przemalowań metodami i środkami dobranymi po wykonanych próbach (*Aceton, Condrat 2000, Scalpik, Scansol*).
4. Przeprowadzenie zabiegu dezynsekcji metodą iniekcji z zastosowaniem środka toksycznego (*Xylotox, Xirein*),.
5. Impregnacja struktury drewna poprzez nasączenie metodą iniekcijną 10-15% roztworem *Paraloidu B-72*.
6. Uzupełnienie ubytków drewna flekowaniem drewnem lipowym, oraz mniejszych kitem trocinowo kredowym na bazie kleju skórnego.
7. Wykonanie uzupełnień zaprawy w miejscach ubytków, opracowanie zapraw (zaprawa kredowo-klejowa).
8. Wykonanie podkładów pod srebrzenia.
9. Srebrzenie (srebro strącane).
10. Scalenie kolorystyczne metodą punktowania (kropka) farbami temperowymi.
11. Zabezpieczenie warstw polichromii werniksem damarowym matowym.
12. Montaż w ołtarzu.

OBRAZY

1. Wyjęcie z ramy i zdjęcie z krosien.
2. Oczyszczenie odwrocia metodami tradycyjnymi – gumki, pędzle, wishab, mydélko o

neutralnym PH i mechanicznie przy użyciu skalpela

3. Oczyszczanie – delikatne zmycie lica metodami chemicznymi – dobór metod i środków zależy od przeprowadzonych wcześniej prób (benzyna lakowa, aceton)
4. Usunięcie ściemniałych werniksów i wtórnych przemalowań (chemicznie, mechanicznie – waciki skalpel i tradycyjną starą metodą, przy użyciu odpowiednio skomponowanej delikatnej mieszanki na bazie terpentyny balsamicznej i spirytusu w odpowiednich proporcjach.
5. Prostowanie podobrazia, kontrolowane, delikatne nawilżanie i prostowanie pod obciążeniem bądź na stole niskociśnieniowym.
6. Reperacje lokalne, łatki z tego samego gatunku płótna, klejone na styk (*Vinavil*) zgrzewane kauterem.
7. Konsolidacja pudrującej się warstwy malarskiej (*Beva 371*).
8. W razie konieczności dublaż podobrazia na odpowiednią dobraną masę dublażową (*masa na bazie wosku -dublaż na ciepło* bądź przy użyciu *Bevy* w w
9. Uzupełnienie ubytków zaprawy kitem woskowo kredowym. Opracowanie ich faktury.
10. Założenie werniksu retuszerskiego (*Damarowy Talens*).
11. Nabicie obrazu na podobrazie.
12. Uzupełnienie ubytków warstwy malarskiej przy użyciu farb olejnych metodą punktowania, w razie potrzeby na akwarelowych podmalowaniach farb żywicznych Maimeri i Gamblin.
13. Założenie werniksu końcowego satin damarowego.

Fotografie

1. Stan obiektu przed konserwacją.

2. Widok na obraz „św. Marii Magdaleny”.

3. Stan zachowania obiektu – ślady po drewno jadach.

4. Stan zachowania obiektu – ślady aktywnego żerowiska.

5. Stan zachowania – detal.

6. Rzeźba św. Jana Nepomucena.

7. Rzeźba św. Mikołaja (?)